

Анотація

Драпайло Ю. З. О новых направлениях хозяйственно-правового регулирования (на примере космической деятельности). — Статья.

В статье исследуются основные подходы к сфере регулирования космической деятельности, обосновывается, что космическая деятельность относится к предмету хозяйственно-правового регулирования. Детально анализируются основные направления космической деятельности и соотношение этих направлений с хозяйственной деятельностью.

Ключевые слова: хозяйственное право; предмет правового регулирования; космическая деятельность; космическая отрасль; хозяйственная деятельность.

Summary

Drapaylo Y. Z. About new directions of economic law regulation (on the example of space activity). Article.

Main approaches to the sphere of law regulation of space activity are examined in the article. Author grounds that space activity is the part of object of economic law regulation. The article contains detailed analysis of main directions of space activity and interconnection of these directions with economic activity.

Keywords: economic law, object of legal regulation, space activity, space sector, economic activity.

УДК 346.3;346.542

О. Р. Гофман

ПРАВОВА ПРИРОДА ДЕРЖАВНОЇ ГАРАНТІЇ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Як окремих правовий інститут державна гарантія має своє давнє коріння. Ще за часів існування соціалістичної форми господарювання на території всього СРСР, в тому числі і нашої країни, існувала об'єктивна можливість надання гарантії вищестоящою організацією за позиками, що видавались Держбанком [9, 6]. При цьому, як наголошується, відповідне правовідношення визначалось одночасно способом забезпечення позики і санкцією, що застосовувалась Держбанком по відношенню до госпоргану, який не мав «самостійних» оборотних коштів» [15, 233]. А гарантія вищестоящої організації являла собою договір між Держбанком і організацією-гарантом. Такими організаціями були міністерства чи головні управління, яким підпорядковувались відповідні госпоргані-позичальники, а також обласні, краєві, міські і районні виконавчі комітети. При цьому окремими авторами наголошувалось, що вказана гарантія не мала приватноправового характеру [15, 235]. Деякі вказували на її схожість з договором поруки [12, 258].

Таким чином, ще за радянського періоду існував правовий інститут, схожий за своєю правовою природою на державну гарантію в її сучасному розумінні, відносно окремих ознак та самої правової природи якого точились певні дискусії.

Незважаючи на обмежений характер досліджень вказаного інституту, наявна інформація дозволяє зробити припущення, що саме існування цього інституту у радянський період забезпечило введення до правової площини в Україні державної гарантії.

Поняття державної гарантії не відоме Цивільному кодексу України (далі — ЦК України). Частина 2 ст. 199 Господарського кодексу (далі — ГК України) вказує на можливість використання державної гарантії з метою забезпечення господарських зобов'язань, разом із тим не розкривається зміст цього поняття. Стаття 17 Бюджетного кодексу України (далі — БК України) також, посилаючись на це поняття, не містить відповідного визначення. Останнє дано на рівні підзаконного акта, згідно з яким державна гарантія — зобов'язання України повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальниками, іншими ніж Україна, що отримали кредит під державні гарантії, зобов'язань щодо повернення грошових коштів на умовах строковості та платності [4].

Такий стан речей вимагає з'ясування природи цього інституту.

Метою цієї статті є визначення правової природи державної гарантії як одного із засобів забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання, що дозволить визначити місце цього інституту у системі правових форм державного впливу на економіку, а також запропонувати системні заходи щодо його вдосконалення.

Питанням правової природи державної гарантії як засобу забезпечення виконання господарських зобов'язань не приділялась увага вітчизняних науковців.

Деяко інша ситуація склалась в Російській Федерації (далі — РФ), де інститут державної гарантії в рамках окремих досліджень розглядався такими вченими, як: С. О. Шолохін, Ю. Е. Туктаров, Н. А. Максимович, І. В. Грачева, Е. Андреева, В. В. Паплинський, А. Е. Самсонова.

Аналіз праць даних науковців вказує на наявність певних дискусій щодо питання про те, чи має державна гарантія приватноправову чи публічно-правову природу? Видається за доцільне виділити дві основних точки зору з цього приводу.

Відповідно до першої державна гарантія має публічно-правову природу.

При цьому С. О. Шолохін вказує, що державну гарантію як спосіб забезпечення виконання зобов'язань третіх осіб перед кредитором відрізняє від цивільно-правових способів забезпечення те, що гарантом виступає безпосередньо РФ, тобто держава, яка в односторонньому порядку повинна визначити умови та порядок надання гарантії з урахуванням відповідних норм бюджетного законодавства, а також особливий порядок надання державних гарантій, їх обліку і віддзеркалення в структурі і об'ємі державного боргу [18, 161–162].

У свою чергу І. В. Грачова, обґрунтовуючи публічно-правовий характер державної гарантії, вказує на те, що вона є частиною державного кредиту [10, 44].

Натомість прибічники іншої точки зору вважають, що державна гарантія має приватноправову природу, в тому числі і виходячи з того, що вона по своїй

юридичній суті близька до таких засобів забезпечення зобов'язань, як банківська гарантія та порука.

Є. Андреева відносить державну гарантію до цивільно-правових способів забезпечення виконання зобов'язань, аргументуючи це тим, що вона відповідає предмету і методам цивільного права, а відносини по її наданню і використанню відносяться до майнових [5, 26–27].

Російський вчений В. В. Паплинський визначає державну гарантію як спосіб забезпечення підприємницько-правових зобов'язань, що поєднують в собі ознаки поруки і банківської гарантії, відносячи її при цьому до різновидів порук. Автор стверджує, що за своїм змістом державна гарантія являє собою різновид поруки з визнанням того, що юридичний склад виникнення гарантійного зобов'язання за державною гарантією схожий з банківською гарантією [13, 12].

Кожну з наведених позицій не можна вважати безспірною.

Викладена позиція С. О. Шолохіна ґрунтується на тому, що держава безпосередньо може бути учасником як публічних, так і приватних відносин [18, 161–162]. Але сам факт участі держави у тих чи інших відносинах не визначає природу останніх. Крім цього, визначення умов та порядку надання кожної конкретної державної гарантії здійснюється і з урахуванням відповідних норм бюджетного законодавства, оскільки мова йде про потенційне використання коштів державного бюджету. Проте не в односторонньому порядку державою, а з урахуванням вимог основного зобов'язання, на забезпечення якого вона спрямована, пропозицій, волі та інтересу сторін даного зобов'язання, про що піде мова далі. Серед аргументів з законодавства РФ щодо цього, зокрема, доцільно навести ч. 3 ст. 115 Бюджетного кодексу РФ (далі — БК РФ), відповідно до якої умови державної чи муніципальної гарантії не можуть бути змінені гарантом без згоди бенефіціара [1]. Без згоди бенефіціара не можуть бути змінені умови державної гарантії і згідно із вітчизняним законодавством [ст. 199 ГК; ст. 17 БК; 2]. Крім цього варто зазначити, що визначення порядку та умов надання державної гарантії є лише однією з передумов виникнення відповідних гарантійних зобов'язань держави, тобто це дії, які здійснюються в межах інших правовідносин — відносин щодо надання державної гарантії. А тому характер взаємовідносин між сторонами останніх не може визначати природи самої державної гарантії.

Відносно позиції І. В. Грачової можна зауважити, що державна гарантія не є частиною державного кредиту, оскільки зобов'язання гарантовані Урядом України та державний кредит — це різні інститути. Аргументом на користь цього є зміст положень ст. 99 БК Російської Федерації та відповідно ч. 1 ст. 3 Закону України «Про державний внутрішній борг України», в яких визначається структура державного боргу, де дані зобов'язання визначаються як окремі його складові.

З віднесенням державної гарантії до цивільно-правових способів забезпечення виконання зобов'язань, виходячи з того, що вона нібито відповідає предмету і методам цивільного права, погодитись теж не видається можливим.

В основу даної точки зору, а також точки зору В. В. Паплинського покладено положення БК РФ, що діяли на дату відповідних публікацій, що відносили державну гарантію до цивільно-правових способів забезпечення виконання зобов'язань, та судову практику Вищого арбітражного Суду РФ, який відносить державну гарантію до різновидів договору поруки [19]. Співність такої позиції впливає з видової та змістовної відмінності таких засобів забезпечення виконання зобов'язань, як порука і державна гарантія, та їх специфіки, що відрізняє дані засоби один від одного. А також діючих на сьогодні положень п. 45 ст. 6 БК Російської Федерації, який визначає державну гарантію виключно як вид боргового зобов'язання без визначення його галузевої приналежності [1].

Поряд із цим, окремі російські науковці вказують на комплексний характер державної гарантії — поєднання як публічних, так і приватних елементів.

Так, І. В. Грачова хоча і визначає державну гарантію як різновид фінансових відносин та наполягає на її публічно правовій природі, звертає увагу на те, що за державною гарантією доцільно визнати комплексний правовий характер, що включає елементи як фінансово-правового регулювання, так і елементи приватноправового характеру [9, 9].

Отже, державна гарантія як правовий інститут не вписується чітко ані в різновиди цивільно-правових інститутів, ані у фінансово-правові, хоча і дійсно містить окремі характерні їм ознаки.

Враховуючи те, що державна гарантія як встановлено вище найчастіше розглядається у якості зобов'язання певного виду та роду, варто відповісти на питання про можливість віднесення її до різновиду господарського зобов'язання, визначення якого міститься в ст. 173 ГК України. При цьому необхідно врахувати, що цьому зобов'язанню, на думку В.С. Щербини, притаманні такі ознаки, як: особливий суб'єктний склад учасників визначений в ст. 2 ГК України; особлива сфера суспільних відносин в якій виникають відповідні зобов'язання — сфера господарювання; особливі підстави виникнення визначені в ГК України; особливий характер дій, що їх зобов'язаний вчинити (або утриматись від їх вчинення) один суб'єкт на користь іншого — дії господарського чи управлінсько-господарського характеру [7, 282]. Це зобов'язання, яке, на думку О. Дегрик, характеризується спрямованістю на досягнення економічного результату як господарюючим суб'єктом, так і суб'єктом управління [11]. Це зобов'язання, на думку О.П. Подцерковного, поряд із наведеним, є однією з передумов здійснення окремих видів господарської діяльності, а також юридичною формою, в якій знаходить вираження виключно господарські процеси [8, 229], зобов'язання, об'єм диспозитивності сторін якого, на думку останнього, значно менше об'єму диспозитивності сторін в загально-цивільних зобов'язаннях [14, 1].

Притаманність державній гарантії всіх вказаних ознак може дати підстави визнати її господарсько-правову природу.

Державна гарантія, дійсно, характеризується особливим суб'єктним складом, оскільки в якості управненої сторони за відповідним гарантійним зобов'язанням може виступати лише учасник відносин у сфері господарюван-

ня. Такий висновок є наслідком аналізу та тлумачення положень ст. 199 ГК України, яка вказує на можливість забезпечення державною гарантією лише господарських зобов'язань. Останні в силу положень ст. 173 ГК України можуть виникати лише між суб'єктом господарювання та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Натомість у якості зобов'язаної сторони гарантійних зобов'язань держави може виступати лише держава, в особі відповідних органів державної влади, що діють виключно в межах відповідної господарської компетенції щодо цього.

При цьому зобов'язання за державною гарантією виникають виключно у сфері господарювання, оскільки вони можуть бути спрямовані на забезпечення виконання виключно господарських зобов'язань.

В свою чергу підставою виникнення зобов'язань за державною гарантією є акт органу державної влади, відповідна постанова Кабінету Міністрів України. Це підтверджує, що державна гарантія виникає з підстав, визначених у ч. 1 ст. 174 ГК України. При цьому державна гарантія характеризується особливим характером дій, що їх зобов'язаний вчинити один суб'єкт (в даному випадку держава як зобов'язана сторона) на користь іншого (— управненої сторони), що полягає у виконанні державою зобов'язань за рахунок державного бюджету перед управленою стороною, у випадку і за умови невиконання таких зобов'язань божником за основним зобов'язанням, що забезпечене державною гарантією.

Поряд із цим застосування державної гарантії спрямоване, з одного боку, на забезпечення належного або реального виконання перед кредитором основного зобов'язання, а з іншого — на державне регулювання (стимулювання, оздоровлення) діяльності в тій чи іншій сфері господарювання, або окремого суб'єкта господарювання у виключних випадках — шляхом застосування такої форми державної підтримки.

Виходячи з цього, державну гарантію також можна відносити до однієї із передумов здійснення окремого виду господарської діяльності, оскільки саме факт надання державної гарантії дуже часто визначає вектор напрямку здійснення останньої і дає змогу займатись нею.

Додатковими аргументами обмеження об'єму диспозитивності сторін державної гарантії є її комплексний характер, оскільки вона є одночасно: засобом забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання; засобом (формою) підтримки суб'єктів господарювання; формою державно-приватного партнерства та як наслідок засобом державного регулювання господарської діяльності. А також виконання нею, зокрема, стимулюючої, захисної (компенсаційної), охоронної, інструментальної, інвестиційної, планової, координаційної, організаційної функції, а також функції державного впливу на економіку. Виконання більшості з яких не притаманні зобов'язальним засобам забезпечення виконання зобов'язань в цивільному обігу. Так, наприклад, механізм гарантії, закріпленої у ст. 560 ЦК України, не може виконувати функції державного впливу на економіку, інструментальної, планової, координаційної та організаційної функцій. Вона не є формою державного-приватного партнерства

та засобом державного регулювання господарської діяльності, що вказує на відсутність своєрідного владного впливу та як наслідок відсутність обмеження об'єму диспозитивності сторін даних відносин, у порівнянні зі сторонами державної гарантії.

Таким чином, державну гарантію як засіб забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання за притаманними їй ознаками доцільно відносити саме до господарських зобов'язань і визначати її як різновид господарських відносин, які відповідно до ст. 1 ГК України виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Важливим аргументом на користь господарсько-правової природи державної гарантії може слугувати також висновок про використання при регулюванні гарантійних зобов'язань держави методів, притаманних господарському праву, обґрунтованих у господарсько-правовій літературі.

Йдеться про комплексний метод, який включає в себе метод обов'язкових розпоряджень у формі надання державі (відповідним органам) права приймати (ухвалювати) управлінські рішення, а саме відповідні постанови Кабінету Міністрів України про надання державної гарантії у кожному конкретному випадку, виходячи із положень ст. 199 ГК України, БК України та закону про Державний бюджет на відповідний рік [3].

Метод регулювання державної гарантії також включає метод узгодження у формі надання можливості учасникам узгоджувати порядок, спосіб і строки їх виконання. Наприклад, ч. 8 ст. 17 БК України дає змогу сторонам державної гарантії укладати договори про реструктуризацію гарантованих сум.

Методологію правового регулювання держгарантії також доповнює метод рекомендацій, що проявляється у виданні державою (уповноваженими органами) певних пропозицій і рекомендацій управленій стороні за державною гарантією. Наприклад, це рекомендації щодо періодичного надання державі інформації про хід і належність виконання боржником основного зобов'язання, виконання якого забезпечене державною гарантією.

Таким чином, державну гарантію доцільно відносити до одного з засобів забезпечення суспільного господарського порядку — заснованої на законодавстві і реальних інтересах суспільства системи правових норм і економічних засобів, що спрямована на забезпечення стабільності і ефективності господарювання, задоволення і захист інтересів господарюючих суб'єктів [16, 31].

Спрямованість державної гарантії на забезпечення суспільного господарського порядку вказує на одночасну реалізацію приватних і публічних інтересів в процесі державного гарантування. Приватні інтереси, зокрема, полягають у забезпеченні (підвищенні) стабільності і ефективності господарювання кредитора і боржника гарантованого зобов'язання. Натомість публічний інтерес характеризує вектор, розмір та результат державної підтримки вказаних суб'єктів господарювання у формі державної гарантії. Викладене з урахуванням позиції Г. Ф. Шершеневича, який стверджує, що категорія інтересу є підставою для

розмежування публічного і приватного права [17, 9], вказує на неможливість віднесення державної гарантії суто до інститутів публічного або приватного права. Натомість таке поєднання, з урахуванням позицій інших вчених [6, 29], вказує на можливість її віднесення до господарсько-правових інститутів.

Узагальнюючи викладене вище, видається за доцільне визнати державну гарантію інститутом, який має господарсько-правову природу, якому притаманні ознаки змішаного публічно-правового і приватноправового регулювання, реалізація якого спрямована на задоволення як приватних так і публічних інтересів в сфері господарювання. Застосування якого дозволяє забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.

Література

1. Бюджетный кодекс Российской Федерации : Федеральный закон от 31 июня 1998 г. № 145-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 1998. № 31. Ст. 3823.
2. Про затвердження Порядку та умов надання у 2011 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проєктів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 9 черв. 2011 р. № 611 // Офіційний вісник України. 2011. № 45. С. 32. Ст. 1828.
3. Про залучення у 2009 році іноземного кредиту під державну гарантію для реалізації інвестиційного проєкту комплексного протипаводкового захисту у Львівській області на 2009–2011 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 2009 р. № 856 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 61. — С. 103. — Ст. 2169.
4. Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним боргом, при плануванні та виконанні державного бюджету : наказ Міністерства фінансів України від 28 січ. 2004 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 8. — Ст. 241.
5. Андреева Е. Анализ норм бюджетного и гражданского законодательства о государственной гарантии как способе обеспечения обязательств // Хозяйство и право. — 2004. — № 6. — С. 26–33.
6. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. К. : Атіка, 2004. 624 с.
7. Господарське право : підручник / за заг. ред. В. С. Цєрбїна. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 656 с.
8. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, А. В. Смітюх [та ін.] ; за ред. О. П. Подцерковного. Х. : Одиссей, 2010. 640 с.
9. Грачева И. В. Государственная гарантия: Соотношение частноправовых и публично-правовых начал / И. В. Грачева, А. Е. Самсонова // Финансовое право. — 2006. — № 9. — С. 6–10.
10. Грачева И. В. Государственные гарантии как способ обеспечения исполнения обязательств: финансово-правовой аспект // Юридический мир. — 2007. — № 1. — С. 40–46.
11. Дегрик О. Визначення ознак організаційно-господарського зобов'язання [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.blogs.korrespondent.net/users/blog/dgindgerg/a21557>.
12. Общее учение об обязательствах // Л. А. Лупц, И. Б. Повицкий. — М. : Госюриздат, 1950. — 416 с.
13. Наплинський В. В. Гарантії і поручительства як правові способи активізації інвестиційної діяльності / В. В. Наплинський. М., 2005. 199 с.
14. Подцерковний О. П. Поняття договору в новому Гражданском кодексе України: свобода или апархия? // Юридическая практика. — 2003. — 16 септ. — С. 1, 14–15.

15. Флейшиц Е. А. Расчетные и кредитные отношения / Е. А. Флейшиц. М. : Госюриздат, 1956. С. 233.
16. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин [и др.] ; под ред. В. К. Мамутова. — К. : Юриком Интер, 2002. — 912 с.
17. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. — М., 1995. — 650 с.
18. Отчет о результатах проверки механизма предоставления государственных гарантий, включенных в состав государственного внутреннего долга, в Министерстве финансов Российской Федерации и у получателей средств под гарантийные обязательства (по запросам) // Бюллетень счетной палаты. — 2004. — № 8. — С. 161–162.
19. Про деякі питання застосування арбітражними судами норм Бюджетного кодексу Російської Федерації : постановою Пленуму Вишого Арбітражного Суду Російської Федерації від 22 черв. 2006 р. № 23.

Анотація

Гофман О. Р. Правова природа державної гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню правової природи державної гарантії як одного з засобів забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання. В межах статті окреслюється суб'єктна, предметна, функціональна та методологічна своєрідність державної гарантії, а також її спосередність з позицій категорій інтересу та суспільного господарського порядку, що в сукупності вказує на її зобов'язальну господарсько-правову природу.

Ключові слова: кредитор, боржник, гарант, держава, державна гарантія, правова природа, засіб забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання.

Аннотация

Гофман О. Р. Правовая природа государственной гарантии как средства обеспечения выполнения обязательств в сфере хозяйствования. — Статья.

Статья посвящена исследованию правовой природы государственной гарантии как одного из средств обеспечения выполнения обязательств в сфере хозяйствования. В рамках статьи очерчивается субъектное, предметное, функциональное и методологическое своеобразие государственной гарантии, а также ее своеобразие с позиций категорий интереса и общественного хозяйственного порядка, что в совокупности указывает на ее обязательственную хозяйственно-правовую природу.

Ключевые слова: кредитор, должник, гарант, государство, государственная гарантия, правовая природа, средство обеспечения выполнения обязательств в сфере ведения хозяйства.

Summary

Hofman O. R. Legal nature of state guarantee, as to the backer-up fulfilling commitment in the field of manage. Article.

The article investigates the legal nature of the state guarantee, as a means of the obligations ensuring in the field of management. Within the article draws attention the subjective, objective, functional and methodological peculiar properties of the state guarantee is defined, as well as its peculiarity in terms of categories of interest and the social economic order, which indicates on obligatoriness of economic-legal nature.

Keywords: creditor, debtor, guarantor, state, a state government guarantee, the legal nature, a means of ensuring of fulfillment of the commitments in the field of economy.